

12. Чого хочуть Сельроб-москвофіли? // Громадський Голос. – 18 жовтня 1930. – С. 4-7.
13. Наші чергові завдання // Громадський Голос. – 5 серпня 1933. – С. 3-6.
14. Сельробівське стадо без пастирів // Громадський Голос. – 28 березня 1931. – С. 1-2.
15. Бережанський В. Нові розбивацькі спроби москвофілів / В. Бережанський // Громадський Голос. – 26.05.1934. – С. 6-9.
16. Москвофіли і українці // Нова Зоря. – 21 серпня 1934. – С. 3-5.
17. Москвофіли // Нова Зоря. – 17 червня 1934. – С. 4-7.
18. Відродження москвофільства // Нова Зоря. – 3 лютого 1928. – С. 1-3.
19. Партійна політика і мораль // Нова Зоря. – 8 березня 1928. – С. 7-9.
20. З московського табору // Свобода. – 30 грудня 1933. – С. 5-8.
21. У розшуках за новою ідеєю // Свобода. – 25 липня 1934. – С. 3-5.
22. Москвофільство в історії українських політичних змагань // Свобода. – 20 травня 1934. – С. 2-4.
23. Мрії посеред синіх клубів диму – і дійсність // Свобода. – 3 червня 1934. – С. 3-4.
24. Пролом // Свобода. – 27 травня 1934. – С. 6 – 9.
25. Як господарять москвофіли // Діло. – 29 січня 1933. – С. 2-5.
26. Балканізація Східної Галичини // Діло. – 7 вересня 1922. – С. 6-7.
27. Новий москвофільський провід // Діло. – 8 березня 1934. – С. 6-8.
28. Ювілейне фарисейство // Русскій Голос. – 22 января 1928. – С. 2-4.
29. Наше становище в національнм питанню // Воля Народа. – 18 липня 1926. – С. 3-5.

Лукашиє В. Я. Хозяйственная и кооперативная деятельность „Общества им. М. Качковского” в Восточной Галиции в межвоенный период.

Проанализировано хозяйственную и кооперативную деятельность „Общества им. М. Качковского” в Восточной Галиции в межвоенный период. Деятельность институции развивалась в сложных условиях культурно-просветительного жизни галицких украинцев. Общество принадлежало к москвофильскому направлению, имело целью распространения образования и знаний среди широкой общестственности. Освещен процесс москвофильской кооперации в Восточной Галичине. „Общества им. М. Качковского” тесно сотрудничало с другими москвофильскими экономическими организациями. Правление институции организовало ряд хозяйственных и кооперативных курсов. Показано развитие хозяйственной и кооперативной деятельности общества в межвоенный период.

Ключевые слова: „Общество им. М. Качковского”, Восточная Галиция, хозяйственно-кооперативная деятельность, москвофільство.

Lukashiv V. Ya. Economic and cooperative activities of „Association named after M. Kachkovsky” in Eastern Galicia in the interwar period.

Economic and cooperative activities „Association named after M. Kachkovsky” in Eastern Galicia in the interwar period are analyzed. Functioning of the institution developed under difficult conditions cultural and educational life of Galician Ukrainian. Association belonged to the Russophile orientation, was intended to spread education and awareness among the general public of population. The process of Russophile cooperation in Eastern Galicia is illuminated. „Association named after M. Kachkovsky” worked closely with other organizations Russophile. Board organized a number of economic institutions and cooperative courses. The development of economic and cooperative activities association in the interwar period is shown.

Keywords: „Association named after M. Kachkovsky”, Eastern Galicia, economic and cooperative activities, moskwofilst.

УДК 271.2-726.3(477.52)“19”

В. О. Оліцький

**РАДЯНСЬКА РЕПРЕСИВНА ПОЛІТИКА 1920–30-х рр.
ЩОДО ЦЕРКОВНИХ ДІЯЧІВ (НА ПРИКЛАДІ СВЯЩЕНИКА
СУМЩИНИ М.О. ГОНТАРОВСЬКОГО)**

У статті на основі архівних матеріалів та історіографії досліджується вплив репресій 1920–1930-х років проти церкви на долю священика М.О. Гонтаровського. Проаналізовано вплив економічної та податкової політики СРСР на духовенство, з'ясовано зміни соціального становища духовенства пов'язані з політикою розкуркулення. Проведено порівняння репресій 1920-х і 1930-х років проти православної церкви, визначено особливості кожного із періодів. Простежуються головні періоди життя священнослужителя М.О. Гонтаровського та на його прикладі ілюструється діяльність радянської репресивної машини у відношенні церкви.

Ключові слова: священик, церква, репресії, слідство, переслідування, економічний тиск, ув'язнення, тюрма, радянська влада.

Хоча проблема політичних репресій перебуває у центрі уваги сучасних істориків, дослідниками в основному з'ясовуються загальні тенденції репресивної політики, а переслідування конкретних осіб, та їх подальша доля залишається недослідженим аспектом проблематики.

Важливою складовою політичних репресій 1920 – 1930-х років є переслідування православної церкви та її діячів.

У зв'язку з антропологізацією сучасної науки проблематика особистості в історії є важливою та цікавою складовою. Так, важливим аспектом, який заслуговує уваги сучасних дослідників є з'ясування репресій 1920 – 30-х рр. проти православної церкви в цілому та їх вплив на церковних діячів зокрема. Цікавим та недослідженим прикладом репресій щодо духовенства є служитель православної церкви М.О. Гонтаровський, який зазнав переслідувань у 1920–30-х рр. Він двічі притягувався до кримінальної відповідальності: у 1921 р. та 1937 р.; зазнав політичного та економічного тиску. Цей факт дає можливість на прикладі М.О. Гонтаровського простежити обидві хвилі переслідувань православної церкви та православного духовенства радянською владою.

Джерельну базу дослідження становлять документи із Державного архіву Сумської області, Управління Міністерства внутрішніх справ України в Сумській області та Управління Служби безпеки України в Сумській області. Із книги обліку службовців релігійних культів [1] та реєстраційних карток служителів культу [2] ми дізнаємося про освіту священика, головні етапи його життя, нагороди, висвячення у священики, тощо. Погосподарські книги Калинівської сільської ради [3; 4] дають відомості про господарство та його оподаткування. Справи із архівів Управління МВС, СБУ в Сумській області [5; 6] репрезентують кримінальне переслідування. Таким чином, в комплексі джерельна база дозволяє дослідити життя М.О. Гонтаровського та репресії проти нього.

Що до історіографії проблематики варто виокремити праці таких вітчизняних вчених, як А. Киридон О. Сотника, А. Чугай. У статті А. Киридон “Духовенство в радянській Україні 1920 – 1930-х років” характеризується склад, походження, вік духовенства, тощо. Автор відзначає, що переважну більшість священиків становили люди зрілого та похилого віку, крім того, що 1921–1922 рр. стають переломними в питанні репресій проти духовенства [7, с. 304-308]. Характеризуючи державно-церковні відносини історик звертає увагу на те, що у соціальній структурі суспільства переважало селянство. Воно з одного боку, прагнуло захистити церкву, а з іншого – виховане на православ'ї, мало ті риси, які дозволили впроваджувати державну політику в галузі релігії [8, с. 244-245].

Говорячи про репресії 1920 – 30-х рр. проти церкви безпосередньо на Сумщині, варто відмітити насамперед книгу “Реабілітовані історією. Сумська область” [9]. У вступній статті наводиться загальна картина репресій в області, формування та функціонування каральних органів. У книзі наводяться документи про репресії на території області. Зазначається, що за 1925 – 1928 рр. кількість релігійних громад скоротилася у десятки разів [9, с. 21]. За період 1920-х – 1940-х рр. жертвами репресій на Сумщині стало близько 200 служителів церкви звинувачених у антирадянській пропаганді, належності до націоналістичних організацій тощо [9, с. 30].

На ці ж особливості у своїх роботах звертає увагу і сумський дослідник О. Сотник [10; 11]. Він характеризує становище церкви Сумщини у радянський період (1920–1980-ті рр.). Його роботи мають описовий характер, але висвітлюють загальні тенденції репресій. На нашу думку, головна цінність робіт О. Сотника полягає в тому, що він публікує список репресованих священиків, та фотокопії окремих документів. У такому ж дусі написана книга А. Чугай та В. Анацького [12].

Що до зарубіжної історіографії, варто наголосити на регіональній специфіці дослідження, а тому не значній кількості робіт, які лише узагальнено описують тему. Яскравим прикладом таких досліджень є праця Д. Поспеловського “Русская православная церковь в XX веке” [13].

В даному дослідженні на основі архівних документів та на прикладі долі священика М.О. Гонтаровського ставиться за мету висвітлення переслідування православного духовенства Сумщини у 20–30-ті рр. ХХ ст.

Гонтаровський Михайло Олександрович народився у сім'ї священика с. Басівка Роменського повіту Полтавської губернії в 1883 р. [2, арк.19; 6, арк. 10]. У 1905 р. закінчив Полтавську духовну семінарію, та 21 листопада 1905 р. архієпископом Полтавським Іоаном висвячується у священний сан [1, арк. 50; 2, арк. 19]. До 1907 р. був священиком с. Хмелів Роменського повіту, з 1907 до 1924 – священик с. Басівка [6, арк. 18].

Під час Першої світової війни проходив військову службу священиком Чорноморської мінної бригади м. Севастополь, брав участь у військових битвах, серед яких бої під Різе, Трапезундом, Зунгулдаком. Нагороджений орденами Святої Анни 3 та 2 ступеня з бантами і мечами [2, арк. 19].

Після революції 1917 р. М.О. Гонтаровський залишався вірним своїм поглядам, будучи служителем православної церкви, а тому репресії проти неї відбиваються і на долі священика.

М.О. Гонтаровський належав до заможних селян. За довідкою-характеристикою наданою Басівською сільською радою у 1937 р., його господарство мало до 40 десятин землі, з них 12 власної, решта орендована. До Господарство мало 6 коней, 3 корови та 5 голів молодняка. Використовувалася праця 3 найманих чоловік. Заможними були і будівлі – під залізною покрівлею, що було рідкістю на той час [6, арк. 10]. Цю інформацію у своїх показах частково підтверджує і сам священик [6, арк. 18].

Із встановленням у 1920 р. в Україні радянської влади починаються репресії проти незадоволених, у тому числі духовенства. На початку 1920-х років на Сумщині прокотилася хвиля судових процесів проти церковних діячів. Як зазначають дослідники А. Чугай та В. Анацький, найпоширенішим звинуваченням в цей час був факт існування певної контрреволюційної організації, яка протидіяла вилученню церковних цінностей [12, с. 9]. На репресивну політику краю впливав і той факт, що Сумщина постійно перебувала у зоні бойових дій військ Денікіна, Директорії, тому боротьба з так званими петлюрівськими та білогвардійськими елементами, проявами політичного бандитизму набула значного розмаху [9, с.13]. Відповідно до Положення про вибори до міських рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів від 6 липня 1921 р. служителі церкви разом із підприємцями, заможними селянами, торгівцями були позбавлені виборчих прав.

В цей же час починаються переслідування “ворогів радянської влади”. Зрозуміло, що до даної категорії потрапляє і церква та її служителі. Так, М.О. Гонтаровський вперше засуджений у 1921 р. за підозрою у бандитизмі (зв'язок із бандитом Левадним – людиною що нібито тероризувала села району) та вбивстві голови с. Басівка Ігора Самойленка [5]. У липні – серпні 1921 р. громадськість села Басівка виносить суспільну ухвалу, в якій просить владу звільнити священика з під варти, “так, як він не помічався у сварках, чи веденні контрреволюційних розмов, або ж вів розмови про вбивство Ігора Самойленка” [5, арк. 5], “ні до якої партії не входив, і контрреволюційних висловів від нього не чули” [5, арк. 13].

Голова Хмелівського Військвиконкому Марченко Антон Микитович у своїх свідченнях зазначає, що ним були отримані дані нібито-то в священика переховується бандит Левадний. Після цього проводиться обшук будинку Гонтаровського М.О., але ні Левадного, ні слідів його перебування чи зброї виявлено не було. За словами Марченка А.М. священик заявив, що він за поглядами монархіст [5, арк. 35 зв.]. Теж саме у своїх показах підтверджує секретар Хмелівського повітового комуністичного осередку Яків Григорович Кравцов [5, арк. 36]. Член Хмелівського повітового Комітету незаможних селян Яків Леонтієвич Грек зазначає, що у розмові з ним О.М. Гонтаровський говорив, що визнає лише владу О. Колчака [5, арк. 37 зв.].

Таким чином, ми бачимо, що у справі немає доказів вини Гонтаровського М.О., а все звинувачення базується лише на показах комуністичних працівників, які вважали церкву ворожою організацією, а її служителів класовими ворогами.

Цікавою та зрозумілою є телеграма Виконавчого Комітету Роменської ради робітничих, селянських і армійських депутатів із пропозицією звільнити 6 заручників, заарештованих разом із священиком, але Гонтаровського в цьому списку немає [5, арк. 28].

4 серпня 1921 р. Військова рада при Роменському повітовому виконкомі ухвалила “беручи до уваги, що в районі Хмелівської волості бандит Левадний продовжує тероризувати населення, вбиває членів Комітету незаможних селян, чинить підпали ... застосувати вищу міру покарання – розстріляти шістьох заручників”, в тому числі М.О. Гонтаровського. Ухвалу слід було виконати протягом 24 годин [5, арк. 152].

Але, вирок не було виконано. 13 жовтня 1921 р. Повітова військова рада надсилає Губернській військовій раді таємну телеграму, у якій зазначає, що вирок не виконаний та просить його затвердити [5, арк. 151].

У грудні 1921 р. помічником уповноваженого в слідчих справах справу переглянуто і 5 грудня 1921 р. за резолюцією начальника підвідділу через відсутність доказів причетності до злочину, та неодноразових прохань сільської громади постанову Роменської військової ради від 4 серпня 1921 р. скасовано, всіх засуджених звільнено, справу закрито [5, арк. 153 – 153 зв.].

Після звільнення і до 1924 р. отець Михайло продовжував служити у с. Басівка Смілівського району. З 1929 до 1933 р. служив у с. Мокиївці Талалаївського району.

Таким чином ми бачимо, що у 1920-ті рр. робляться перші спроби переслідування інакодумців, в тому числі церкви та її служителів. В цей час радянська влада в Україні лише починає утверджуватися, тому переслідування не були занадто жорстокими. Робляться перші спроби фальсифікацій кримінальних справ. Це явище хоча і набуває масового характеру, проте частина кримінальних справ проти священиків закривається, а до засуджених застосовуються легші міри покарання. Як видно із кримінальної справи М.О. Гонтаровського в цей час і громадськість ще могла висловлювати свою думку, з якою ще рахувалися силові органи. Проте, здобутий досвід фальсифікації кримінальних справ буде використаний радянською владою вже за декілька років, але з новою силою.

У листопаді 1925 р., в ході компанії по перереєстрації статутів релігійних організацій, за вказівкою НКВС УСРР проводиться негласний облік всіх служителів культу. В анкети вносилися дані про походження священиків, освіту, соціальний стан, службу в армії: до революції та після і тощо [2, арк. 19; 1, арк. 50]. Таким чином, каральні органи офіційно отримують всі дані про релігійних діячів. Їх не гласно ставлять на облік внутрішні органи, увага до церкви посилюється.

На початку 1930-х рр. на Сумщині до духовенства, як і до інших “класово ворожих елементів” широко застосовується такий спосіб репресій, як розкуркулювання [12, с. 21]. В тому числі і господарство священика було ліквідоване у 1932 р. [6, арк. 10].

Із 1933 р. М. О. Гонтароський служить у Покровському храмі с. Калинівка Роменського району. В селі власного житла немає. Проживає на квартирі у своєї невістки Бабенко Ганни Йосипівни та сина Гонтаровського Василя Михайловича разом із своєю дружиною Ганною Никифоровною, доньками: Оленою Михайлівною та Зінаїдою Михайлівною [3, арк. 10 зв.; 4, арк. 64 зв.; 6, арк. 48;].

15 травня 1932 р. Сталін підписав декрет про “безбожну п'ятирічку”, де ставилося конкретне завдання: до 1 травня 1937 р. ім'я Бога має бути забуте в СРСР. Поставлена в плані дата минула, але в державі залишався ряд діючих храмів, та ще більше було священиків, які після закриття церков почали проводити релігійні служби вдома. Тому 5 жовтня 1937 р. виходить наказ НКВС СРСР, який орієнтував чекістів на проведення у короткі терміни широкої операції з метою рішучого розгрому “церковно-сектантських контрреволюційних кадрів” [9, с. 30]. Тиск на церкви посилюється.

Репресії охоплюють не лише політичні переслідування чи ув'язнення священиків, залучаються і економічний та податковий тиск. Дослідивши Погосподарську книгу Калинівської сільської ради за 1937 р., ми з'ясували, що податки, які сплачувала родина священика, були вищими за податки колгоспників. З урахуванням того, що сім'я священика не мала худоби, землі та іншого майна, вона повинна сплатити ряд грошових та натуральних податків. У 1937 р. М.О. Гонтаровський зобов'язаний сплатити 20 карбованців податку на самообкладання та здати 62 кг. м'яса [3, арк. 10 зв. – 11]. В той час, коли його невістка і син, які мали теличку, 3 свиней, 0,64 га. землі, сад, повинні сплатити 15 карбованців податку на самообкладання та

здати 31 кг. м'яса [4, арк. 64 зв. – 65]. Хоча, потрібно зазначити, що на родину священика не накладався податок культзбору та здача картоплі.

На нашу думку, незважаючи на те, що священнослужитель не сплачував двох податків, все ж таки податкову систему можна вважати економічним тиском. Адже його сім'я не мала жодного доходу. Після закриття в селі Калинівка Покровської церкви у 1936 р. священик взагалі позбавлений офіційних доходів [6, арк. 19]. Сім'я не володіла ніяким майном і фактично була позбавлена засобів до виживання розраховуючи лише на прихожан та свого сина і в таких умовах все одно повинна сплачувати податки, які перетворювалися на не підйомний тягар. При цьому варто пам'ятати, що за несплату податків передбачалася відповідальність.

Попри все це в кінці року родина сплатила податок на самообкладання: 25 жовтня та 16 грудня 1937 р. по 10 карбованців. Здача м'яса так виконаною і не була, здано лише 14 кг. [3, арк. 11].

У березні – квітні 1937 р. від голови Калинівської сільської ради К.Ю. Горбача та члена партії С.М. Приліпи у НКВС Роменського району надходять 3 доноси на служителя місцевої церкви. У них зазначалося, що священик вдома здійснює богослужіння, чим відриває колгоспників від роботи [6, арк. 14, 16], здійснює церковні служби на хуторах та кладовищах [6, арк. 17]. Це стало підставою для порушення кримінальної справи.

10 липня 1937 р. видано постанову помічника оперуповноваженого IV відділу Роменського Райвідділу ЧОУ НКВС про прийняття справи М.О. Гонтаровського до впровадження [6, арк. 1], ордер на обшук [6, арк. 2], постанову прокурора про взяття Гонтаровського під варту [6, арк. 3], постанову помічника оперуповноваженого IV відділу Роменського Райвідділу НКВС про запобіжний захід – утримання під вартою в Роменській в'язниці [6, арк. 5].

Священик підозрюється в злочинах передбачених ст. 54-10 ч. 1 КК УССР, що виражалися у ворожому налаштуванні щодо радянської влади, контрреволюційній діяльності, згуртуванні навколо себе церковного активу для боротьби із радянською владою, антирадянській агітації [6, арк. 5].

11 липня 1937 р. проводиться обшук та затримання Михайла Олександровича. В ході обшуку виявлено декілька книг релігійного змісту і дарохранительниця [6, арк. 8].

На першому допиті 14 липня 1937 р. з'ясовується біографія, соціальне положення, коло знайомих. Жодного питання, що стосувалося б обвинувачення, згідно з протоколом, не задавалося.

Через два дні – 16 липня відбувається другий допит. Нами висувається припущення, що цього разу на підозрюваного чинився психологічний та фізичний тиск. Це припущення ґрунтується на тому, що на протоколі допиту стоїть дата 16 – 17 липня 1937 – цілком імовірно, що він відбувався вночі. Ми відкидаємо імовірність, що допит відбувався 16 липня, а 17 відбулося продовження, адже в протоколі про це немає жодного слова. Під час допиту підозрюваному задано питання, відповіді на які підтверджували б висунуті звинувачення: "НКВС володіє даними, що ви є членом контрреволюційної організації церковників. Пропоную дати вам правдиві покази" [6, арк. 19] та 3 уточнюючі.

Другим підтверджуючим фактором є підпис священика на протоколі. Якщо його порівняти із підписом на попередньому протоколі, відразу помітно, що він невпевнений та нечіткий, друга частина прізвище ледь помітна. Складається враження, що його поставила виснажена людина.

М.О. Гонтаровський зізнається, що в селі Калинівка Роменського району діє група церковників до якої входить і він. Вона проводить контрреволюційну роботу та прагне відкрити церкву, закриту у 1936 р. В своїх цілях намагається використовувати Конституцію – роз'яснюючи її зміст по своєму – перекручуючи в провокаційному напрямі.

М.О. Гонтаровський відіслав заяву до облвиконкому та ВУЦВК із проханням повернути закритий храм релігійній громаді. Перед Паскою отримавши відомості, що сільська рада ніби то має постанову верховних органів на відкриття церкви, направляє туди групу жінок з вимогою підтвердити постанову.

На запитання – хто входив до складу контрреволюційної групи церковників, у відповіді зазначаються 8 членів релігійної громади, про решту заарештований говорить, що їх не пам'ятає [6, арк. 19-20].

18 липня підозрюваному офіційно висувається обвинувачення [6, арк. 6]. 16 серпня 1937 р. відбувається ще один допит підозрюваного, в ході якого він змінює свої покази від 16 – 17 липня 1937 р. і заявляє, що заяву до ВУЦВК та область писав не він. Її колишньому церковному старості написала людина, прізвище якої арештований не пам'ятає. Вони за це взяла плату – 25 карбованців [6, арк. 24].

7 вересня допитано 5 свідків по справі, після чого "злочини" Гонтаровського М. О. кваліфікувалися за ст. 54-10 ч. 2 і справу направлено до спецколегії обласного суду.

4 жовтня 1937 р. спецвідділ обласної прокуратури Чернігівської області видає секретну постанову про повернення справи на дорозслідування, зазначаючи на відсутність прямих доказів та неповне проведення слідства. В залежності від дорозслідування варто кваліфікувати злочини Гонтаровського відповідно до ст. 54-10 ч. 1 або ст. 54-10 ч. 2 кримінального кодексу [6, арк. 41].

Це важливий момент, адже ст. 54-10 ч. 1 передбачає позбавлення волі не менше як на 6 місяців, а ст. 54-10 ч. 2 – розстріл або оголошення ворогом трудящих з конфіскацією майна і з позбавленням громадянства союзної республіки і тим самим громадянства СРСР та вигнання за межі СРСР назавжди з допущенням при пом'якшуючих обставинах зниження до позбавлення волі на строк не менше як на 3 роки, з конфіскацією всього або частини майна.

Крім того, помічник прокурора Чернігівської області Попов наказував слідство закінчити у 10 денний термін, адже обвинувачений утримувався із порушенням ст. 157 КПК [6, арк. 41].

31 жовтня – 4 листопада проводиться допит 6 нових та 2 попередніх свідків по справі. В листопаді 1937 р. справа передається на розгляд спецколегії Чернігівського обласного суду.

1 січня 1938 р., перебуваючи під вартою у Роменській тюрмі, М.О. Гонтаровський помирає. Але начальник тюрми про цей факт повідомляє прокуратуру лише 8 січня [6, арк. 59], а тому дії по справі продовжуються. 3 січня помічник обласного прокурора затверджує обвинувальний вирок слідчого НКВС, класифікуючи “злочини” обвинуваченого за ст. 54-10 ч. 1 [6, арк. 57]. 9 січня відбувається підготовче засідання спецколегії Чернігівського обласного суду, яке приймає постанову про повернення справи прокурору для перекваліфікації обвинувачення на ст. 54-10 ч. 2 [6, арк. 58]. Лише через два з половиною тижні – 17 січня 1938 р. справу закрито у зв'язку із смертю обвинуваченого [6, арк. 59].

Схожа доля спіткала сотні тисяч інакодумців, серед яких тисячі священиків. Друга хвиля репресій проти церкви, що охопила 1930-ті рр. значно відрізнялася від 1920-х рр. В цей час кримінальні справи порушують безпідставно, священиків звинувачують у контрреволюційній діяльності та антирадянській пропаганді. Хоча під цими діями розуміється релігійна діяльність. Піком репресій 1930-х рр. стає 1937 р. В цей період слідство ведеться із грубими порушеннями, арешти могли проводитися без санкції прокурора, а підозрювані місяцями перебувати у в'язниці без офіційного обвинувачення. Застосовуються силові методи для отримання зізнань та необхідних свідчень. Знесилене та залякане населення, на відміну від 1920-х рр. не те що не вживає спроб спротиву, воно навіть боїться висловити власну позицію. Радянська репресивно-каральна машина досягає свого апогею. За звинувачення священнослужителів або висилають у віддалені райони СРСР, звідки більшість не повернулася, або взагалі розстрілюють. Частина помирає у в'язницях не дочекавшись вироку суду.

Внаслідок таких заходів значно зменшується чисельність духовенства. Якщо за даними перепису населення на 1 січня 1927 р. на Сумщині було 208 священиків (48 – у містах, 160 – у селах), то напередодні Другої світової війни їх залишилося менше 100 [12, с. 22], а до кінця 1940-х рр. жертвами репресій стали близько 200 служителів церкви [9, с. 30].

З отриманням Україною незалежності кримінальні справи переглядаються, незаконно засуджених реабілітують. Так, 9 грудня 2013 р. відповідно до законодавства України був реабілітований і М.О. Гонтаровський.

Джерела та література

1. Державний архів Сумської області ф. Р-5702, оп. 1, спр. 260 Книга учюта службовців релігійних культів Роменської Окрадіміністрації. – 82 арк.
2. Державний архів Сумської області ф. Р-5702, оп. 1, спр. 251 Регистрационные карточки служителей культа по Смеловскому району. – 47 арк.
3. Державний архів Сумської області ф. Р-5947, оп. 3, спр. 175 Погосподарська книга Калинівської сільради. Робітники та службовці. На 1937 рік. – 22 арк.
4. Державний архів Сумської області ф. Р-5947, оп. 3, спр. 176 Погосподарська книга Калинівської сільради. На 1937 рік. – 100 арк.
5. Управління МВС України в Сумській області ф. 6, спр. СО-5904. – 144 арк.
6. Управління СБУ в Сумській області спр. П-974. – 61 арк.
7. Киридон А. Духовенство в радянській Україні 1920 – 1930-х років / А. Киридон // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – № 14. – С. 310 – 328.
8. Киридон А. Державно-церковні відносини в радянській Україні 1920 – 1930-х років: соціальний вимір / А. Киридон // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – № 12. – С. 234 – 256.
9. Реабілітовані історією. Сумська область: у 3 т. – Т. 1. – Суми: ТОВ “Мрія - 1”, 2005. – 756 с.
10. Сотник О. Репресії проти православної церкви на Сумщині Випуск 1 / О. Сотник. – Суми: Собор, 2005. – 116 с.
11. Сотник О. Репресії проти православної церкви на Сумщині Випуск 2 / О. Сотник. – Суми: Мак Ден, 2007. – 124 с.
12. Чугай А. Мученики за віру / А. Чугай, В. Анацький. – Суми: ВВП “Мрія-1” ЛТД, 2005. – 80 с.
13. Поспеловский Д. Русская православная церковь в XX веке / Д. Поспеловский. – М.: Республика, 1995. – 511 с.

Олицкий В. А. Советская репрессивная политика 1920–30-х гг. против церковных деятелей (на примере священника Сумщины М.А. Гонтаровского).

В данной статье на основе архивных материалов и историографии исследуется влияние репрессий 1920-х – 1930-х годов против церкви на судьбу священника М.А. Гонтаровского. Проанализировано влияние экономической и налоговой политики СССР на духовенство, выяснено изменения социального положения духовенства связаны с политикой раскулачивания. Проведено сравнение репрессий 1920-х и 1930-х годов против православной церкви, определены особенности каждого из периодов. Прослеживаются главные периоды жизни священнослужителя М.А. Гонтаровского и на его примере иллюстрируется деятельность советской репрессивной машины в отношении церкви.

Ключевые слова: священник, церковь, репрессии, следствие, преследование, экономическое давление, заключение, тюрьма, советская власть.

Olitskiy V. O. Soviet repressive policy in 1920s – 1930s on church leaders, on the example of Sumy priest M.O. Hontarovskiy.

The impact of repression of the 1920s - 1930s against the church is investigated in the article based on archival materials and historiography. The author analyses the influence of economic and fiscal policy of the USSR to the clergy, finds changes in the social position of the clergy associated with the policy of dispossession. He compares repressions of the 1920s – 1930s against the Orthodox Church and defines the peculiarities of each period. The main periods of priest M.O. Hontarovskiy's life are traced and on this example the activity of the Soviet repressive machinery against the church is illustrated.

Keywords: priest, church, repressions, investigation, prosecution, economic pressure, imprisonment, prison, the Soviet authority.